

გრანი ქავთარია

ეტრუსკები და რომაელები

აპენინის ნახევარკუნძულის ცივილიზაციას ეტრუსკებმა ჩაუყარეს საფუძველი. თავიანთი არსებობის შესახებ ამ ლეგენდარულმა ხალხმა საკმაოდ ვრცელი ინფორმაცია დატოვა, მაგრამ მთავარი, ვინ იყვნენ და საიდან გაჩნდნენ იტალიაში, გაურკვეველია. ეტრუსკების შესახებ თითქოს ბევრი რამ ცნობილია (ასე ჩანს გარეგნულად), მაგრამ სინამდვილეში მთელი მათი მრავალსაუკუნოვანი ისტორია თერთი ლაქებითაა დაფარული.

აპენინის ნახევარკუნძულის არქეოლოგიური სიძველეები ადასტურებენ, რომ ეტრუსკები ვილანოვას კულტურის მემკვიდრეები იყვნენ (ვილანოვას კულტურა დათარიღებულია ძვ.წ. IX ს-ით). ეტრუსკების დასახლებები ფართოდ ჩანს ძვ.წ. VIII საუკუნიდან ტოსკანის ტერიტორიაზე, იმ სივრცეში, რომელიც ადრე ვილანოვას კულტურის მატარებელ ტომებს ეკავათ. იტალიაში ეტრუსკთა ბატონობის პერიოდი მოიცავს ძვ.წ. VII-IV მეოთხე სს-ს.

ეტრუსკებმა (ლათ. ტუსკი, ეტრუსკი; ბერძ. ტირენი, ტირსენი; თვითწოდება — რასენა) თვალსაჩინო როლი შეასრულეს რომაიდელი იტალიის ისტორიაში, მიაღწიეს კულტურული და პოლიტიკური განვითარების მაღალ დონეს, შექმნეს ხელოვნების საყურადღებო ძეგლები. აგებდნენ ქალაქებსა და ციხე-სიმაგრეებს, ტაძრებს, ფართოდ იყენებდნენ დამწერლობას. ეტრუსკები ჩართული იყვნენ საერთაშორისო მოვლენებში და მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ ხმელთაშუა ზღვის აუზის პოლიტიკურ ცხოვრებაში. მეცნიერებაში ვარაუდის დონეზე გამოთქმულია მოსაზრება, რომლის თანახმადაც, ეგვიპტური წარწერების ზღვის ხალხების („ტურშა“) მოკავშირეებად ნახსენები უნდა იყონ ეტრუსკები.

მატერიალური კულტურის ძეგლების გარდა ეტრუსკებმა თავიანთი არსებობის შესახებ ათი ათასზე მეტი წერილობითი დოკუ-

მენტი დატოვეს, მაგრამ მათ ისტორიას ლეგენდების საბურველი არ შორდება. გაურკვეველია მთავარი: ვინ იყვნენ, საიდან მოვიდნენ იტალიაში, როგორ მოხდა მაღალი კულტურის შემქმნელი ხალხის დავიწყების ფერფლით დაფარვა.

ეტრუსკების ისტორიითა და წარმომავლობით დაინტერესებული იყო ანტიკური მწერლობა. „ისტორიის მამამ“ ჰეროდოტემ ეტრუსკები ლიდიელების შთამომავლებად გამოაცხადა. ჰეროდოტეს თანახმად, ლიდიელების იტალიაში გადასახლება განაპირობა სტიქიურმა უბედურებამ (გვალვამ და მოუსაველიანობამ). ისტორიკოსი წერს, განსაცდელში ჩავარდნილი ადამიანების ბედით შეწუხებულმა მეფის ძემ ტირსენმა (ტირენმა) მამას თხოვა, რომ მოსახლეობის ნახევარს გაიყვანდა ლიდიიდან და დაასახლებდა სხვა ქვეყანაში. ჰეროდოტეს ვერსიას მრავალი მომხრე ჰყავდა ბერძნულ-რომაულ მწერლობაში და, რაც მთავარია, პოპულარულია დღესაც.

ჰეროდოტესაგან განსხვავებული ვერსია წამოაყენა ძვ.წ. I ს-ში მცხოვრებმა ისტორიკოსმა დიოდორე სიცილიელმა. მისი მტკიცებით, ეტრუსკები იტალიის აბორიგენები იყვნენ.

რომაული მწერლობა იზიარებდა ეტრუსკების წარმომავლობის აღმოსავლურ თეორიას, მაგრამ მითოლოგიური გადმოცემების გარშემოებით შეეცადა გარკვეულ მოვლენასთან მის დაკავშირებას. ამის ნათელი დადასტურებაა ვერგილიუსის პოემა „ენეიდა“, რომელშიც ეტრუსკები წარმოდგენილი არიან ტროელების შთამომავლებად.

ახალი პერიოდის ანტიკოლოგიაში ეტრუსკებს საიდუმლოების საბურველი არ ჩამოხსნიათ. ეტრუსკოლოგია რჩება „ტერა ინკოგნიტად“ და შესანიშნავ ნიადაგს იძლევა, კვლევა რეალობიდან წარმოსახვებში გადაიზარდოს. ლეგენდარული ეტრუსკები ლეგენდების სამყაროში რჩებიან. იფრქვევა ფანტასტიკური წარმოდგენები, ეტრუსკები თამამად მოგზაურობენ უკიდურეს დედამიწაზე და საოცრებებს სჩადიან. ამ კუთხით განსაკუთრებული გაბედულებით გამოირჩევა შვეიცარიელი მეცნიერის ჰ. მიულენშტაინის ჰიპოთეზა, რომლის თანახმადაც, ეტრუსკების თავდაპირველი სამშობლო იყო არა მცირე აზია, არამედ საჰარის უდაბნო. მისი ვარაუდით, დედამიწაზე მომხდარმა გეოლოგიურმა კატაკლიზმებმა გამოიწვია საჰარის გაუდაბნობა. განვითარების მაღალ საფეხურზე მდგომი ხალხი იძულებული გახდა, დაეტოვებინა აფრიკა და ახალი საცხოვრისი მოეძებნა. ადამიანების ტალღა მოადგა ხმელთაშუა ზღვის სანაპიროებს და გაიფანტა სხვადასხვა მიმართულებით. ერთმა ჯგუფმა

დაიკავა იბერიის ნახევარკუნძული, მეორე დამკვიდრდა იტალიაში, დანარჩენები განაწილდნენ ეგეოსის ზღვის ნაპირებზე, პელასგების სახით, და საქართველოში.

პ.მიულენშტაინის „მიგნებას“, როგორც გადაჭარბებით ფანტასტიკურს, იბერების, ეტრუსკების, პელასგების და ქართველების ნათესაური კავშირების დადგენაზე გავლენა არ მოუხდენია. ეტრუსკოლოგთა ყურადღების გარეთ დარჩა, აგრეთვე, ნ.მარის არანაკლებ ფანტასტიკური ვერსია. მისი მსჯელობით, ხმელთაშუა ზღვის ხალხებისა და ქართველების ნათესაური სიახლოვე მომდინარეობს შორეული წარსულიდან. ამ შემთხვევაშიც მოვლენების ცენტრში აღმოსავლეთი დგას. გადასახლების მიზეზად ნ.მარი, ჰეროდოტეს მსგავსად, გვალვასა და მოუსავლიანობას ასახელებს. მეცნიერს წარმოდგენილი აქვს რამდენიმე გზის აღწერა, რომლითაც მოხდა ლტოლვილთა გადაადგილება კავკასიიდან ესპანეთამდე. ნ. მარის დასკვნით, ქართველები, იბერები, პელასგები და ეტრუსკები, საერთო წარმომავლობის ხალხები არიან და ამ ერთობის საფუძველი იყო მათი თავდაპირველი სამშობლო. ნ.მარის უზარმაზარი ავტორიტეტის მიუხედავად, მის ეტრუსკოლოგიურ შტუდიებს პრობლემის კვლევის არსში არაფერი შეუცვლია.

სენსაციების მოყვარულები ეტრუსკებს ჩაძირული ატლანტიდის გადარჩენილ ნაწილადაც კი წარმოსახავენ.

ეტრუსკების შესახებ ლეგენდების შექმნას აძლიერებს ის რეალობა, რომ ხმელთაშუა ზღვის აუზში მათ ენას ანალოგი ვერ მოუძებნეს. ლეგენდის სათავე მაინც მათი დამწერლობაა, რომლის წაკითხვა სიძნელეს არ წარმოადგენს (ძირითადად ბერძნულ დამწერლობას იყენებდნენ), მაგრამ შესრულებულია უცნობ ენაზე. ეტრუსკული არც ერთს, არც ცოცხალსა და არც მკვდარ ენას არ უახლოვდება.

ეტრუსკებმა თავიანთი ისტორია და ენის საიდუმლოება საფლავეში ჩაიტანეს. საოცრად მწირი იქნებოდა მათი ამქვეყნიური არსებობა ბერძნულ-რომაული წერილობითი წყაროების გარეშე. მეცნიერებას ეტრუსკთა ეთნოგენეზისა და მათი ენობრივი კუთვნილების ერთადერთ იმედად მათი დამწერლობის გაშიფრვა მიაჩნია, მაგრამ ჯერჯერობით შედეგი არ ჩანს. ანტიკურ ავტორებს ჩაწერილი აქვთ ეტრუსკული სიტყვები მცირე რაოდენობით, მაგრამ მეცნიერებას საიდუმლოს ამოხსნაში ფრაგმენტულმა ჩანაწერებმა დახმარება ვერ აღმოუჩინა. ბერძნული ანბანის მცოდნისათვის ეტრუსკული ტექსტების წაკითხვა სირთულეს არ წარმოადგენს. ცნობილია ათი

ათასზე მეტი ეტრუსკული წარწერა (მათი რაოდენობა ყოველწლიურად იზრდება). წარწერების გრაფიკული მოხაზულობა გასაგებია და კარგად იკითხება, მაგრამ შინაარსი არის გაუგებარი. თუმცა ამ უზარმაზარი კორპუსის დიდი ნაწილის წარწერები საფლავის ქვების ეპიტაფიებს წარმოადგენენ და მათი შინაარსი ცნობილია.

წარწერები არის ლაპიდარული (სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით). ის გვაუწყებს, ვინ არის დაკრძალული, რამდენი წლის იყო გარდაცვალების დროს. სხვა ინფორმაციას ეპიტაფია არ იძლევა.

წარწერები შესრულებულია, აგრეთვე, საფლავის ფირფიტებზე, შრომის იარაღებზე, ვაზებსა და ფრესკებზე. ისინი გვაუწყებენ გარდაცვლილთა საკუთარ სახელებს, ასაკს. ამის გამო არიან მოკლე, თუმცა არის გამონაკლისებიც. ვრცელი ტექსტი აღმოჩნდა ქალაქ ტარკინიუსის წარჩინებულის (ლარტ პუნელას) სარკოფაგის სახურავზე, რომელზეც გამოქანდაკებულია ხანდაზმული კაცი და წარწერა (59 სიტყვა), ალბათ, მის დამსახურებათა ჩამონათვალი. საკუთარი სახელის გარდა ტექსტს სიახლე არ მოუტანია. ქალაქ მოლიანოში ნაპოვნი ტყვიის ფირფიტა ორივე მხრიდან დაფარული იყო წარწერებით (120 სიტყვა). ვრცელი ტექსტის მიუხედავად, არც მის კვლევას მოჰყოლია შედეგი.

არქეოლოგიური გათხრების მონაპოვართა შორის განსაკუთრებულ იმედს ამყარებდნენ კაპუის მახლობლად აღმოჩენილ თიხის ფირფიტაზე, რომელზეც გარკვევით იკითხება 300 სიტყვა. ვრცელი ტექსტის გამო, ფირფიტას მხსნელადაც კი მიიჩნევდნენ (და მიაჩნიათ დღესაც). მეცნიერები ენერგიულად თარგმნიდნენ (და თარგმნიან), მაგრამ აღიარება ვერავინ მოიპოვა. ეტრუსკები არ თმობენ ბრძოლის ველს, ჯიუტად დგანან და ფეხს არ იცვლიან დაკავებული სიმაღლიდან.

მე-19 ს-ის ბოლოდან ეტრუსკოლოგია იმედის თვალთ შეჰყურებს ზაგრების მუმიას. ბალზამირების ყოველგვარი წესების დაცვით შესრულებული მუμία, 1848 წელს ეგვიპტეში მოგზაურობისას შეუძენია სიძველეთა მოყვარულ ზორვატ მიხეილ ბარიჩს. ნახევარი ს-ის შემდეგ, როდესაც ბარიჩი გარდაიცვალა, მისმა ძმამ მუμία გადასცა ზაგრების მუზეუმს. მუზეუმის თანამშრომლებმა მუმიის საბურველზე შეამჩნიეს დამწერლობის უცნობი ნიშნები. კვლევაში ჩაერთნენ სპეციალისტები და დადგინდა, რომ ნაჭერზე, რომელშიც გახვეული იყო მუμία, დაცულია ეტრუსკული დამწერლობა (თუ გავითვალისწინებთ მუმიფიცირების სიძვირეს, მუმიფიცირებულია მდიდარი

ეტრუსკი მანდილოსანი). ტექსტი შედგება 1200 სიტყვისგან, შესრულებულია ძვ.წ. II-I სს-ის მიჯნაზე (ეტრუსკოლოგიას არაფერს ჰმატებს ის ფაქტი, რომ მუმიფიცირებული ქალის სიმაღლე არის 162 სმ). ეტრუსკული ენის საიდუმლოების ამოცნობას ვერ დაეხმარება იმის კვლევა, თუ როგორ მოხვდა ეტრუსკი ქალი ეგვიპტეში. ზაგრების მუშია ჯერჯერობით ეტრუსკოლოგიის იმედს ვერ ამართლებს.

აღმოჩენილია რამდენიმე ეტრუსკულ-ფინიკიური ბილინგვა.ფინიკიური გასაგებია, ეტრუსკული არ თმობს საიდუმლოებას.

ეტრუსკულ ენაზე ბერძნული ანბანით შესრულებული წარწერა აღმოჩენილია კუნძულ ლემნოსზე.

ეტრუსკულ წერილობით მასალებში, მათი შეზღუდული დანიშნულების გამო, საისტორიო შინაარსის ტექსტები თითქმის არ ფიქსირდება, ერთადერთ გამონაკლისს წარმოადგენს ფინიკიურ-ეტრუსკული ბილინგვა, რომლის აღმოჩენასაც არავითარი ცვლილება არ გამოუწვევია მოგადოებული წრის გარღვევაში.

რომაულ პერიოდში მცხოვრებ განათლებულ ეტრუსკებს, რომლებსაც შესანიშნავად შეეძლოთ წერა (ლათინურად და ბერძნულად), ერთი სტრიქონიც არ დაუწერიათ, რომ მშობლიური ქვეყნის წარსული მისაწვდომი გაეხადათ ბერძენ-რომაელი მკითხველისათვის. ნუთუ ყველაფერზე თანახმანი იყვნენ, რაც მათ შესახებ იწერებოდა? რომანიზებულ ეტრუსკებს არ გასჩენიათ სურვილი, თავიანთი ისტორია ფართო ასპარეზზე გაეტანათ. მათ ხომ ეტრუსკული ტექსტების თარგმნა არ დასჭირდებოდათ, ყველა ეპიგრაფიკული ძეგლის შინაარსი მათთვის გასაგები იქნებოდა. ეტრუსკები, რომლებსაც შეეძლოთ, მაგრამ არ დაწერეს მშობლიური ისტორია, იყვნენ: სატირიკოსი პოეტი ავლუს პერსეუს ფლაკუსი, ციცერონის მეგობარი ავლუს ცეტინა და ყველაზე გამოჩენილი ეტრუსკი გაიუს ცილნიუს მეცენატი.

რომაულ პერიოდში ეტრუსკების ისტორიაზე მსჯელობდნენ იმ წყაროებით, რაც ბერძენმა და რომაელმა ავტორებმა მიიჩნიეს ხაზგასმის ღირსად. რაოდენ საინტერესო იქნებოდა თვით ეტრუსკების ინფორმაციები, როგორ უყურებდნენ ისინი თავიანთ ისტორიას. რა თქმა უნდა, მათ არ ექნებოდათ გაბმული ისტორია, მაგრამ უცხოელებზე (ბერძნებზე და რომაელებზე) მეტად რომ მიუწვდებოდათ ხელი ეტრუსკულ წყაროებზე, საეჭვო არ არის (ძნელი დასაჯერებელია, რომ ისტორიით დაინტერესებულ ბერძნებსა და

რომეელეს ეტრუსკული ენე ცოდნოდეთ. ბერძნეპი ლათინურსაც იშვიათად სწავლობდნენ). ამ საერთო გულგრილობის ფონზე ჩნდება გარკვეული გამონათება, იმპერატორ კლავდიუსის (41-54) სახით. დაბადებიდანვე ავადმყოფი კლავდიუსი საიმპერატორო კარმა პოლიტიკური მოღვაწეობისთვის უვარგისად მიიჩნია და როგორც არასრულფასოვანს, ისე განიხილავდა. გარეგნულადაც იმდენად შეუხედავი იყო, რომ მასთან ურთიერთობას ნათესავთა ვიწრო წრეც კი თავს არიდებდა. ათვალწუნებული და მოძულეებული ცხოვრობდა განმარტოებით. იმდენად ჩლუნგის შთაბეჭდილებას ტოვებდა, რომ სისხლიანმა იმპერატორებმა (ტიბერიუსი, კალიგულა) მასში კონკურენტი ვერ დაინახეს და სიცოცხლე შეუნარჩუნეს. კლავდიუსი იმპერატორი გახდა სრულიად შემთხვევით. აღმოჩნდა, რომ თავისი უჩინარი ცხოვრება კლავდიუსს უქმად არ დაუკარგავს. იჯდა როგორც განდევნილი და მუშაობდა საისტორიო მწერლობის ნაკლებად ცნობილ პრობლემებზე. წერდა ბერძნულენაზე. კლავდიუსის ბიოგრაფის გაიუს სვეტონიუს ტრანკვილუსის გადმოცემით, იმპერატორს მრავალი თხზულება დაუწერია, რომელთა შორის აღსანიშნავია, კართაგენის ისტორია რვა წიგნად და ეტრუსკების ისტორია ოც წიგნად. ამ უდავოდ საინტერესო დასახელების ნაშრომებიდან ფრაგმენტებიც არ არის მოღწეული.

ეტრუსკების ისტორიის მოცულობით თუ ვიმსჯელებთ (ოცი წიგნი), კლავდიუსის თხზულებაში აღწერილი იქნებოდა გადამენების პირას მისული ხალხის მრავალსაუკუნოვანი წარსულის სრული სურათი. მის დროს ეტრუსკულ ქალაქებში ეტრუსკული ძირითადი საურთიერთობო ენა იქნებოდა. საეჭვო არ არის, ეტრუსკები მრავლად იცხოვრებდნენ რომშიც (კლავდიუსის პირველი მეუღლე პლაცია ლაურგულანილა ეტრუსკი იყო).

კლავდიუსის ეტრუსკების ისტორია იქნებოდა მწიგნობრული და ზეპირი გადმოცემების ნაზავი. საესებით დასაშვებია, რომ განათლებულ იმპერატორს განხილული ექნებოდა ცოცხალი ეტრუსკული ენის განმასხვავებელი ნიშნები. სამწუხაროდ, ღვთის მიერ განწირული ეტრუსკები ვერც იმპერატორის კეთილგანწყობამ გამოსტაცა დავიწყებას.

ეტრუსკები ასპარეზზე გამოჩენისთანავე კულტურული და ეკონომიკური დონით მაღლა იდგნენ იტალიის დანარჩენ ტომებზე. მათი გაბატონებული მდგომარეობის დამადასტურებელია არქეოლოგიური აღმოჩენები ლაციუმის, კამპანიის და იტალიის სხვა არაე-

ტრუსკულ ტერიტორიებზე.

ეტრუსკების ისტორიას ანტიკური ავტორები რომთან მიმართებაში განიხილავდნენ. თვით ეტრუსკებს თავიანთი წარსულის შესახებ წერილობითი ცნობები არ დაუტოვებიათ (ეპიტაფიები და საკულტო დანიშნულების წარწერები საკითხის გარკვევას დახმარებას ვერ უწევს).

ბერძნულ-რომაული მწერლობის ყურადღების ცენტრში იდგა რომი. ბერძენი ისტორიკოსები, ჰეროდოტეს გარდა, რომაულ პერიოდში წერდნენ. რაც შეეხება ჰეროდოტეს, იგი გარკვეული წლების განმავლობაში სამხრეთ იტალიაში, ქალაქ თურიუმში ცხოვრობდა და, როგორი გასაოცარიც არ უნდა იყოს, რომი ნახსენები არ აქვს. რა შეიძლება იყოს ამის მიზეზი? ნუთუ ჰეროდოტეს დროს (ძვ.წ. 485-425) რომი იმდენად უმნიშვნელო ქალაქი იყო, რომ ისტორიის მამამ მისი ხსენება ზედმეტად ჩათვალა? თუ გავითვალისწინებთ რომის მეზობლებში დამკვიდრებულ ტრადიციას, აღნიშნულ პერიოდში რომი დიდი და ძლიერი ქალაქი იყო.

წყაროებში მითითებულია, რომ ეტრუსიის ვრცელ და ნაყოფიერ მიწებზე გაბატონებული იყო ეტრუსკების თორმეტი ქალაქი. ამ ქალაქთა გაერთიანება არ მომხდარა და მთლიანობაში ეს იყო მათი სისუსტის მიზეზი.

ძვ.წ. VII ს-დან იტალიის საგარეო პოლიტიკას ეტრუსკები წარმართავდნენ. ადგილობრივი ტომები (მათ შორის ლათინები) ფართო მასშტაბის კონტაქტებს ვერ წვდებოდნენ. მათი დაქსაქსულობისა და პრიმიტიულობის გამო ეტრუსკებს გაუჩნდათ ამბიცია, დაემყარებინათ კონტროლი მთელ ნახევარკუნძულზე. ეტრუსკთა აღმავლობას დაემთხვა ბერძნული კოლონიზაცია. იტალიის სამხრეთ სანაპიროები დაიფარა ელინური ახალშენებით, რომლებიც მოკლე ხანში მნიშვნელოვან პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და კულტურულ ცენტრებად გადაიქცნენ.

იტალიაში ბერძნული ქალაქების დაარსებას საოცარი წინააღმდეგობით ხვდებოდნენ ეტრუსკები. ისინი არ აძლევდნენ მოახალშენებს გავლენის სფეროს გაფართოების საშუალებას. ეს იყო ძირითადი მიზეზი იმისა, რომ ეტრუსკების კონტროლს დაქვემდებარებულ ოლქებში ბერძენმა მოახალშენებმა ფეხი ვერ მოიკიდეს და იძულებული გახდნენ მიმართულება შეეცვალათ (ამან განაპირობა მასალიისა და სამხრეთ საფრანგეთის კოლონიზაცია).

დაპირისპირების მიუხედავად, ეტრუსკები ფართოდ უღებდნენ

კარს ელინურ კულტურას. პირველ რიგში უნდა აღინიშნოს, რომ ბერძნებისგან გადაიღეს დამწერლობა. დიდია ბერძნული გავლენა ეტრუსკულ ხელოვნებაზე (მხატვრობა, ქანდაკება, სამკაულები). მიბაძვებისა და ელინური მოტივების გარდა, გვხვდება წმინდა ბერძნული ნაკეთობანი. ბერძნული ხელოსნობის ნაწარმით მოფენილია მთელი ეტრურია. ცნობილია ისიც, რომ ბერძენი ხელოსნები ეტრუსკულ ქალაქებში ქმნიდნენ აღნიშნული პერიოდისათვის პოპულარულ პროდუქციას. ბერძნების შეღწევამ ეტრურიაში გააცხოველა ხელოსნობა და ვაჭრობა. გარე სამყაროსთან სავაჭრო სიახლოვე, აღმოსავლური წარმომავლობის ნივთების სიმრავლე, ძირითადად ბერძნული კერამიკა, ვაზები, ვერცხლის ნაკეთობანი სირიიდან, კვიპროსიდან, ფინიკიიდან, სპილოს ძვალი და ხელოვნების სხვა მრავალი შედეგრი მოხატულია მითოლოგიური სცენებით. ეტრუსკულ ქალაქებში აღმოჩენილი ნივთები ნათლად მეტყველებს ბერძენი და ეტრუსკი ვაჭრების საგარეო კონტაქტებზე. ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს მათი ურთიერთობა კართაგენელებთან.

კართაგენი წარმოადგენდა ხმელთაშუა ზღვის აუზში ყველაზე მნიშვნელოვან საზღვაო და სავაჭრო სახელმწიფოს. კართაგენელები საშუამავლო ვაჭრობის დიდოსტატები იყვნენ, ერთმანეთთან აკავშირებდნენ ხმელთაშუა ზღვის ქვეყნებს, აგრძელებდნენ ფინიკიურ ტრადიციებს, აწარმოებდნენ პირენეის ნახევარკუნძულის კოლონიზაციას, გადიოდნენ ატლანტის ოკეანეში. მტკიცედ ჰქონდათ ჩაკეტილი გიბრალტარის სრუტე და ბერძნებს, როგორც მთავარ კონკურენტებს, არ აძლევდნენ მიახლოების საშუალებას. კართაგენის უმთავრესი ამოცანა იყო, ხმელთაშუა ზღვის სტრატეგიული პუნქტების ხელში ჩაგდება. კართაგენელები ვერ ურიგდებოდნენ სიცილიაში ბერძნების გაბატონებას და ეტრუსკებთან კავშირით ცდილობდნენ მათ განდევნას.

ეტრუსკებსა და კართაგენელებს ეკონომიკურის გარდა პოლიტიკური მიზნებიც ამოძრავებდათ. ბერძენთა გააქტიურება ზღუდავდა, როგორც კართაგენელების, ისე ეტრუსკების სავაჭრო ინტერესებს; კართაგენისას სიცილიაში (რომლის მიტაცება მისი მთავარი ოცნება იყო), ხოლო ეტრუსკებისას იტალიაში. კართაგენელები იბრძოდნენ სიცილიისთვის, ეტრუსკები — იტალიისთვის.

მოკავშირეებმა ყველაზე ხელსაყრელ დროდ მიიჩნიეს ქსერქსეს ლაშქრობა საბერძნეთში. მათი ფლოტი განლაგდა ჰიმერასთან. ბრძოლა მოხდა ძვ.წ. 480 წელს (ჰეროდოტეს თანახმად, ჰიმერასა და

სალამინის ბრძოლა ერთ დღეს გაიმართა). დასავლეთის ბერძნებმა ბრწყინვალე გამარჯვება მოიპოვეს და დაიცვეს საერთო ელინური ინტერესები.

ბერძნები აგრძელებდნენ ეტრურიის კულტურულ ექსპანსიას.

ეტრუსკების ისტორიაში გადამწყვეტი როლი შეასრულა რომთან ურთიერთობამ. რომმა ეტრუსკები იმ გზაზე გადაიყვანა, რომელზეც თვითონ იდგა. ლეგენდარული ეპოქიდან მოყოლებული, რომი მჭიდროდ იყო დაკავშირებული თავის უახლოეს მეზობელთან და მტერთან.

ანტიკური ავტორების თანახმად, ადრეული რომის ისტორია (მეფეთა ხანა) ეტრუსკებთან ბრძოლების ისტორიაა. არ არის საფუძველს მოკლებული მტკიცება იმის შესახებ, რომ რომის რამდენიმე მეფე, მათი საკუთარი სახელებიდან გამომდინარე: ტარქვინიუს ძველი, ტარქვინიუს ამაყი, ეტრუსკები იყვნენ. ეტრუსკად მოიხსენიებენ წყაროები სერვიუს ტულიუსსაც. ეტრუსკების ადრინდელი ისტორია უცნობია, მაგრამ არც რომის ისტორიაშია ყველაფერი ნათელი.

ანტიკური ავტორები გარკვევით აღნიშნავენ თორმეტი ეტრუსკული ქალაქის არსებობას. საყურადღებოა, ამ ქალაქთა შორის არ არსებობდა პირველი, რომელიც სათავეში ჩაუდგებოდა ერთიანობას. წყაროები განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებენ ეტრურიის სამხრეთით მდებარე ქალაქებზე, რადგან მათ ხშირი ურთიერთობა (უმეტესად საომარი) უზღუდოდათ რომთან. ამიტომაც, რომ მეფეთა ხანის რომის ისტორიაში ფართოდ ფიგურირებენ ვეის, ცერეს, კლუზიუმის, ტარქვინიუსის მეფეები.

რომის აღმავლობა ეტრუსკთა ძლიერების ხანაში დაიწყო. რომაელების მთავარ მტრებად ეტრუსკები რჩებოდნენ. ყველა წყარო მიუთითებს, რომ ტახტის დასაბრუნებლად მებრძოლი ტარქვინიუს ამაყის ძირითადი მხარდამჭერები ეტრუსკები იყვნენ. ისმის კითხვა, ეტრუსკებს მეფის ტახტზე დაბრუნება აინტერესებდათ თუ სხვა მიზნები ამოძრავებდათ? ხომ არ ცდილობდნენ გამოღვიძებულ რომზე აღედგინათ ადრინდელი გავლენა? ფაქტია, რომ ეტრუსკები არ ცნობდნენ რომის დამოუკიდებლობას, მას განიხილავდნენ საკუთარ ნებას დამორჩილებულ მოუწესრიგებელ ტერიტორიად, რომელსაც არ გააჩნდა დამოუკიდებელი პოზიციის გამოვლენის უნარი. რომაული ტრადიცია იცნობს ეტრუსკებთან ბრძოლის მრავალ ეპიზოდს. მათ შორის დასახელებულია ათწლიანი (ძვ.წ. 406-396 წლები) ომი ქალაქ ვეისთან. რომის არმიას მეთაურობდა დიქტატორი მარკუს კა-

მილუსი. რომაელებმა გაიმარჯვეს და ვეის სამფლობელოებზე კონტროლი დაამყარეს.

ეტრუსკებისა და რომაელების ბრძოლებზე მრავალი ლეგენდა შეიქმნა. ლეგენდები დგანან რომაული მახვილისა და გმირული შემართების სამსახურში (მხედველობაში გვაქვს მუციუს სცევოლას თავგანწირვა, რომელიც მარადიული ქალაქის უკვდავ ხატად იქცა). რამდენიმე სერიოზული მარცხის შემდეგ ეტრუსკებმა შეწყვიტეს ბრძოლა, რაც ნიშნავდა რომის დამოუკიდებლობის აღიარებას. სამეფო ხელისუფლების დამხობამ და რესპუბლიკური წყობილების დამყარებამ არსებითი გავლენა მოახდინა რომაული სახელმწიფოს საშინაო და საგარეო მდგომარეობაზე. დაიწყო არსებითად ახალი პერიოდი იტალიის ისტორიაში. დამოუკიდებლობის მოპოვებისთანავე გამოიკვეთა რომაული დიპლომატიის საყოველთაოდ ცნობილი ნიშნები, რომელთა დახვეწაც საუკუნეთა მანძილზე მის უპირატესობას წარმოადგენდა.

რომაელები გართულებულ პოლიტიკურ სიტუაციაში, თავიანთი გეგმების შესაბამისად, იფიცებდნენ მტრობას და გამოდიოდნენ მათი ინტერესების დამცველებად.

ეტრუსკებზე უპირატესობის მოპვებას დაემთხვა ახალი მტრის გამოჩენა აპენინის ნახევარკუნძულზე. V ს-ში გალებმა (კელტებმა) გადმოლახეს ალპები, დაიკავეს ჩრდილოეთ იტალია და შეუდგნენ ეტრუსკების შევიწროებას. ანტიკური ავტორების თანახმად, გალებმა ალყა შემოარტყეს ეტრუსკების ქალაქ კლუზიუმს (ძვ.წ. 390 თუ 387 წელს). რომმა ელჩობა გაგზავნა გალებთან. მოლაპარაკება უშედეგოდ დამთავრდა. რომის ელჩები არ შემოიფარგლნენ მისიით და ბრძოლაში ჩაებნენ. დიპლომატიების ეს ნაბიჯი გახდა გალების რომზე გალაშქრების საბაბი. გალებმა ტიბრის შენაკად ალიას ნაპირებთან დაამარცხეს რომაელები, მიჰყვნენ დამარცხებულებს, აიღეს და გაძარცვეს ქალაქი. გალების მიერ ქალაქის აღება (ალიას დღე) რომაელთა ხსოვნაში დარჩა, როგორც წარსულის ყველაზე ტრაგიკული ფურცელი (აღნიშნულ ფაქტთან დაკავშირებით შეიქმნა ლეგენდა ბატების მიერ რომის გადარჩენასთან დაკავშირებით).

რომის მიერ იტალიის დაპყრობის პროცესი (ძვ.წ. V-III სს) იტალიის მრავალრიცხოვან ტომთა მკვეთრი წინააღმდეგობის ფონზე მიმდინარეობდა. (თვალსაჩინოებისთვის საკმარისია დავასახელოთ სამი ომი სამნიტებთან, ბერძნულ პოლისებთან). იტალიურ ტომებს არავითარი სახელმწიფოებრივი წესრიგი არ გააჩნდათ, რომაულ

აგრესიას ებრძოდნენ სტიქიურად. დამოუკიდებლობისკენ ლტოლვა იტალიკებში რომაულ პერიოდშიც რამდენიმე საუკუნე არ ჩამქრალა, რომი ყოველთვის დამპყრობელად ჰყავდათ მიჩნეული.

ეტრუსკებთან ყველაფერი შებრუნებით მოხდა. მაღალი კულტურითა და სახელმწიფოებრივი წესრიგით აღჭურვილი, საერთაშორისო ასპარეზზე ანგარიშგასაწევი ძალა უცნობმა რომაელებმა ისე ჩაფერფლეს, რომ მათ ქალაქთა ნანგრევებში ერთი ნაპერწკალი არ გაღვივებულა. პანიბალის იტალიაში ლაშქრობის დროს, როდესაც რომის ყოფნა-არყოფნის საკითხი სასწორზე იდო, არცერთი ეტრუსკული ქალაქი კართაგენის მხარეს არ გადასულა.

ეტრუსკებისა და რომაელების ურთიერთობა, ანტიკური ავტორების ინფორმაციების მიუხედავად, ბურუსითაა მოცული. საინტერესოა ერთი რეალობის ხაზგასმა, კართაგენ-ეტრუსკების კავშირისა და ბერძნების დაპირისპირებისას რომაელები საერთოდ არ ფიგურირებდნენ.

ეტრუსკების დაქვეითებას და რომაელების აღმაფლობას რამდენიმე ფაქტორმა შეუწყო ხელი. პირველ რიგში უნდა დავასახელოთ გალების გამოჩენა აპენინის ნახევარკუნძულზე. ჩრდილოეთიდან გადმოსულმა ტომებმა სერიოზული დარტყმა მიაყენეს რომსაც, მაგრამ მთავარი სიმძიმე ეტრურიაში განიცადა, რომელსაც მთელი ძალით დაატყდა ბარბაროსი ტომების ამოხრებელი შემოსევები. გალებმა გადმოლახეს რა ალპები და დაიკავეს მდ. პადუსის (პოს) სანაპიროები, მიაღწენ ეტრუსკების საზღვრებს. ანტიკური ავტორები ამის შესახებ ფრაგმენტულად მოგვითხრობენ, მაგრამ ფაქტია, რომ ეტრუსკების საომარი პოტენციალი გალებმა შეიწირეს. გალებმა რომაელებს გაუთავისუფლეს სამოქმედო ასპარეზი. სისხლისგან დაცლილი, გაძარცვული და დასუსტებული ეტრურია აღმოჩნდა აღმაფლობის გზაზე მდგომი რომის პირისპირ. გალების გამოჩენის შემდეგ, ეტრუსკები წელში ვეღარ გაიმართნენ (რაც შეეხებათ რომაელებს, მათ მალე მოიშუშეს ძვ.წ. 390 თუ 387 წელს მიყენებული ჭრილობა).

ეტრუსკების დასუსტებაში გარკვეული წვლილი მიუძღვით დასავლეთის ბერძნებსაც. ხმელთაშუა ზღვის აუზში მიმდინარე პროცესებში კარგად ინფორმირებულმა სიცილიელებმა, როდესაც დაინახეს, რომ იტალიაში მათმა მთავარმა კონკუტენტებმა ადრინდელი ძალმოსილება დაკარგეს, დაიწყეს აქტიური მოქმედება. სიცილიელთა ლაშქრობას სათავეში ედგა სირაკუზის ტირანი დიონისე. ძვ.წ. 384 წელს ბერძენთა ფლოტმა გაანადგურა იტალიის სანაპიროები, აიღო

და ნანგრევებად აქცია ცერეს პორტი პიგრი. საგარეო ფაქტორებმა ეტრურიის პოზიციების დასუსტება დააჩქარა და ბრძოლის ველზე მოვლენებს რომაელები წარმართავენ. ეტრუსკებისა და რომაელების დაპირისპირების ბოლო ეტაპზე ადგილი ჰქონდა საოცარ დაუნდობლობას ერთმანეთის მიმართ. ტიტუს ლივიუსს აღწერილი აქვს შემზარავი სცენები, რომლებშიც ადამიანის სიცოცხლე გათანაბრებულია უსულო არსებებთან. ფაქტის დამადასტურებლად მემატინეს მოტანილი აქვს ბრძოლები რომსა და ტარქვინიუსს შორის. ბრძოლები ხანგრძლივი და მძიმე იყო ორივე მხარისათვის. დაპირისპირებისას გამოვლინდა ომის კანონების სრული უარყოფა. რომაელების განსაკუთრებული გაღიზიანება და გააფთრება გამოიწვია ტყვეებისადმი არაადამიანური სისასტიკით მოპყრობამ. ეტრუსკებმა სამასზე მეტი ტყვე რომაელი მსხვერპლად შესწირეს თავიანთ ღმერთებს. რამდენიმე წლის შემდეგ მსგავსი უკეთური ქმედება ჩაიდინეს რომაელებმაც.

გამარჯვების სასწორი რომის მხარეს იყო გადახრილი. ეტრუსკებს აღსასრული უახლოვდებოდა. იმედგადაწურულნი უკანასკნელი გაბრძოლებისთვის ემზადებოდნენ. გადარჩენის გზების ძიებამ ეტრუსკები თავიანთ ძველ მტრებთან, ბერძნებთანაც კი მიიყვანა. მათ კავშირი გააბეს სიცილიასთან, რომელიც ეომებოდა კართაგენს. ბერძნებთან კავშირს შედეგი არ მოჰყოლია. ბერძენ-კართაგენელთა კონფლიქტში ჩართვით ეტრუსკებმა მოიკვეთეს კართაგენისკენ მიმავალი გზები. აპენინის ნახევარკუნძულზე დარჩა ორი დაპირისპირებული ძალა.

რომაელებს სრული უპირატესობა ჰქონდათ მოპოვებული ხმელეთზე. ზღვის სანაპირო ზოლს ეტრუსკების ფლოტი ფლობდა, მაგრამ რომმა ამ უპირატესობასაც მოუღო ბოლო.

ძვ.წ. III ს-ის დასაწყისში ეტრუსკები შეუკავშირდნენ გალებს და რომაული პოლიტიკით უკმაყოფილო იტალიელ ტომებს. განწირულის უკანასკნელ გაბრძოლებას შედეგი არ მოჰყოლია. გამარჯვებით განებივრებულმა რომის ლეგიონებისაგან შედგენილი კოალიციური ლაშქარი აპენინის ნახევარკუნძულის უმეტესი ნაწილის ერთპიროვნული მფლობელი გახდა. ეტრუსკებმა ბრძოლით დატოვეს ასპარეზი. უკანასკნელი ეტრუსკული ქალაქი ვოლსინი რომაელებმა აიღეს ძვ.წ. 265 წელს. დამთავრდა ეტრუსკების მრავალსაუკუნოვანი ისტორია. ეტრუსკებთან ბრძოლაში დამტკიცდა რომაული სამხედრო ორგანიზაციის უპირატესობა, რომელმაც სრულიად

განადგურა წინამორბედთა სამხედრო ძალები.

ეტრუსკების მზის ჩასვენება და რომაული ვარსკვლავის ამობრწყინება ერთდროულად მოხდა. ეტრუსკებთან ერთად რომმა, ხანგრძლივი ბრძოლებით, თავის ძალაუფლებას დაუმორჩილა იტალიის მრავალრიცხოვანი ტომი და მაღალკულტუროსანი ელინური პოლისები. მთელი ნახევარკუნძული რომის სახელმწიფოდ ჩამოყალიბდა.

ეტრურიის დაპყრობის კვალდაკვალ დაიწყო მისი ნაყოფიერი მიწების მიტაცება. ფართოდ ამუშავდა რომაული საკოლონიზაციო სისტემა. ეტრუსკულ ქალაქებში მრავლად ჩასახლდნენ რომის მოქალაქეები. ლათინურად მოლაპარაკე მოსახლეობის რიცხვის გაზრდამ განაპირობა ეტრუსკული ენის ფუნქციების შევიწროება და დროთა განმავლობაში მისი განდევნა ხმარებიდან. ეტრუსკული ქალაქები გადაიქცნენ რომაულად.

საურთიერთობო ენად ლათინურის დამკვიდრებამ დააჩქარა ეტრუსკების რომანიზაცია. მშობლიურ ენასთან კავშირის გაწყვეტამ პირდაპირი ზემოქმედება მოახდინა საკუთარი ქვეყნის წარსულის დავიწყებაზე. ეტრუსკების რომანიზაცია იმდენად ღრმად წარიმართა, რომ ეტრუსკებს ახ.წ. I ს-ში საკუთარი ქვეყნის ისტორიასთან კავშირი თითქმის გაწყვეტილი ჰქონდათ და თავს რომაელებად თვლიდნენ. რომაული პერიოდის რომანიზებულ ეტრუსკებს მცდელობაც კი არ ჰქონიათ, დაეწერათ მშობლიური ქვეყნის ისტორია (ძველ სამყაროში ამის საუკეთესო დამადასტურებელია მანეთონისა და ბეროსის ისტორიები (ეგვიპტისა და ბაბილონის). რამდენად კარგ მდგომარეობაში იქნებოდა ეტრუსკოლოგია, მანეთონის და ბეროსის ინტერესების მქონე ეტრუსკს რომ ეცხოვრა ძვ.წ. I ს-ში).

აღსანიშნავია ერთი მნიშვნელოვანი მოვლენა, მეორე პუნიკური ომის დროს (ძვ.წ. 218-201) ჰანიბალმა მოწოდებით მიმართა იტალიაში მცხოვრებ ხალხებს, გაერთიანებული ძალით ებრძოლათ დამპყრობელი რომაელების წინააღმდეგ. გალები და რამდენიმე იტალიური ტომი გადავიდნენ ჰანიბალის მხარეზე. ეტრუსკებმა თავიანთი ისტორიული მოკავშირეების, კართაგენელების, მხარდაჭერაზე უარი განაცხადეს.

ეტრუსკები კულტურითა და ეკონომიკური ცხოვრების დონით რომზე მაღლა იდგნენ. მათი გავლენა მოიცავდა საზოგადოებრივი ყოფის ფართო სფეროს. საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ბერძნული დამწერლობა ეტრუსკების გავლით დამკვიდრდა რომში. რომაულმა ხელოვნებამ ბერძნულზე ადრე ეტრუსკულის გავლენა განიცადა.

მსოფლიოში გავრცელებული მრავალი სიტყვა ეტრუსკულიდან მომდინარეობს. ვარაუდობენ, რომ სიტყვა ტირანი, რომელიც ჰომეროსს ნახსენები არ აქვს, ბერძნულში შესულია ეტრუსკულიდან (თუ ლიდიურიდან?). ეტრუსკებისგან ისესხეს ლათინებმა ლუკუმონი. ცნობილია, რომ ეტრუსკული და ბერძნული ენები ამდიდრებდნენ ლათინურს და ამკვიდრებდნენ საერთაშორისო ასპარეზზე. ეტრუსკული და ბერძნული სიტყვები რომის ისტორიის გარიჟრაჟზე დამკვიდრდა და შეესისხლხორცა მსოფლიოს მომავალი მპყრობელების ბუნებას. რომაელებმა პოპულარული გლადიატორების ბრძოლები ეტრუსკებისგან მეძკვიდრეობით მიიღეს. სადავოდ არ მიგვაჩნია, რომ გამარჯვებული რომაელები ფართოდ უდებდნენ კარს ბერძნულ-ეტრუსკულ კულტურას.

რომაული მახვილის ქვეშ მოქცეული ეტრუსკები დროთა დინებაში შეურიგდნენ ბედს, გაწყვიტეს კავშირი საკუთარ ფესვებთან და შეუერთდნენ მსოფლიოს მპყრობელებს. რომანიზებული ეტრუსკები მკრთალად სჩანან რომის პოლიტიკურ ცხოვრებაში. ერთადერთ გამონაკლისს წარმოადგენს იმპერიის დასაწყისის რომაული დიდმპყრობელური პოლიტიკის აქტიური იდეოლოგი, კულტურის თვალსაჩინო ფიგურა გაიუს ცილნიუს მეცენატი (ძვ.წ. დაახლ. 74 — 8). ოქროს საუკუნის რომაული ლიტერატურა წარმოდგენილია მეცენატის როლის გარეშე (და არა მარტო ლიტერატურა).

ეტრუსკული წარმომავლობის რომაელი არისტოკრატი გაიუს ცილნიუს მეცენატი ძვ.წ. I ს-ის განათლებული რომაელის ტიპური წარმომადგენელია. ჩანს, მისმა წინაპრებმა რომანიზაცია ადრე განიცადეს და მეცენატის სახით, ანტიკურობამ მიიღო რომაული დიდების მეხოტბე, რომლის საქმიანობაში არარომაელის კვალი საერთოდ არ შეიმჩნევა.

მეცენატი ასპარეზზე გამოვიდა რომის სამოქალაქო ომების დამამთავრებელ ეტაპზე. ეს იყო ძველი მსოფლიოს ისტორიის სისხლისღვრით გამორჩეული ეპოქა. ეპოქა, რომლის ჩონჩხი გამოკვეთა გენიალურმა იულიუს ცეზარმა, ხოლო ხორცი შეასხა მისმა ნაშვილებმა (დისწულის შვილმა) ოქტავიანე ავგუსტუსმა.

პატარა იტალიური ქალაქის ინტერესთა მოთხოვნით შექმნილი მმართველობის რესპუბლიკური სისტემა ვერ პასუხობდა მსოფლიო სახელმწიფოს წინაშე დასმულ ამოცანებს. ხმელთაშუა ზღვის აუზზე გაბატონებამ ნათელი გახადა რესპუბლიკური მმართველობის ფორმების უკმარისობა. რომაული სახელმწიფოს მომავალ ბედზე

პირველი გამოსვლა დაკავშირებულია გრაკუსების სახელთან. გრაკუსები დამარცხდნენ.

ლუციუს კორნელიუს სულას დიქტატურამ რესპუბლიკა მიწასთან გაასწორა, მაგრამ გადადგომით სიცოცხლე შეუნარჩუნა.

გაიუს იულიუს ცეზარმა რესპუბლიკას მომაკვდინებელი ლახვარი ჩასცა. მისმა დიქტატურამ არსებითად დაამთავრა მისი არსებობა. ცეზარის ერთპიროვნულ მმართველობას რესპუბლიკის დამცველებმა ტერორით უპასუხეს, მაგრამ მიცვალებულის გაცოცხლებას სისხლის მდინარეებმაც ვერ უშველა. ცეზარი მოკლეს შეთქმულებმა. მისი ანდერძით მემკვიდრემ, ახალგაზდა გაიუს იულიუს ოქტავიანემ, საოცარი სიბრძნით და წინდახედულობით გააგრძელა დიდი წინამორბედის იდეები და რომის ძლევამოსილი სახელმწიფო მმართველობის ახალ ფორმაზე გადაიყვანა, თუმცა გარეგნულად რესპუბლიკური სამკაულები შეუნარჩუნა.

იულიუს ცეზარს დიდების შარავანდედი შეუქმნა გალიის ომებმა, უძლევლად მიჩნეული პომპეუს დიდის დამარცხებამ და მრავალი ბრძოლის ბრწყინვალედ წარმართვამ.

ოქტავიანეს ბიოგრაფიაში საბრძოლო ეფექტები არ ფიგურირებდნენ. მისი მთავარსარდლობით წარმართული ბრძოლა წყაროებში დაფიქსირებული არ არის. ამ მხრივ მისი ცეზართან შედარება შეუძლებელია, მაგრამ ოქტავიანეს გააჩნდა ისეთი ღირსებები, რომლებითაც აღემატებოდა თავის დიდ მასწავლებელსა და გზის გამკვალავს. ავგუსტუსი ფლობდა უნარს ქვეშევრდომებში გამოერჩია ცალკეული დარგის მცოდნენი და ხელი შეეწყო მათთვის, ეკუთვინათ ის, რაც იცოდნენ. ავგუსტუსის დასაყრდენს წარმოადგენდა არმია, რომელსაც სათავეში ედგნენ სამხედრო ხელოვნებაში განსწავლული პირები. მათ შერჩევაში ავგუსტუსი შეუდარებელი იყო და ამ ალლომ დიდად შეუწყო ხელი გამარჯვების მოპოვებაში.

რა პროგრამა ჰქონდა ცეზარს, უცნობია. ამ ფონზე ოქტავიანე წარმოგვიდგება ფართო მასშტაბის დინჯ სახელმწიფო მოღვაწედ (მისი დევიზი იყო: „იჩქარე ნელა“), რომელმაც რომი ახალ სიმაღლეზე აიყვანა და საფუძველი დაუდო უზარმაზარი იმპერიის მართვა-გამგეობის ფორმას, პრინციპატს, გარეგნულად რესპუბლიკურს, შინაარსით მონარქიულს. პრინციპატი, მრავალი უარყოფითი გადახრის მიუხედავად, სამი საუკუნე არსებობდა რომში.

ავგუსტუსი მკაცრი იყო და სამართლიანიც. პოლიტიკური მოწინააღმდეგეების მიმართ იჩენდა უკიდურეს სისასტიკეს (თუმცა „საქ-

მენში“ ხაზგასმით აქვს მითითებული, რომ დამნაშავეთა მიმართ იჩენდა ღმობიერებას). მეორე ტრიუმვირატის თავაშვებულმა მძვინვარებამ უამრავი ადამიანის სიცოცხლე შეიწირა; მათ შორის, რომაული აზროვნებისა და ორატორული ხელოვნების მშვენება მარკუს ტულიუს ციცერონი. ავგუსტუსი ცდილობდა მის შველას, მაგრამ ვერ შეძლო.

ოქტავიანე ძვ.წ. 31 წელს მარკუს ანტონიუსის ტრაგიკული აღსასრულის შემდეგ რომის ერთპიროვნული გამგებელი გახდა და შეუდგა სამოქალაქო ომებით დანგრეული ქვეყნის აღდგენას. გამარჯვებულმა ოქტავიანემ დიპლომატიური თავდაჭერილობით მოხიბლა ძმათამკვლელ სისხლისღვრებს გადარჩენილი რომაელი არისტოკრატები. “მარადიულ ქალაქში ტრიუმფით შესული, მოკრძალებული ტიტულით, „პირველი სენატორი (Princeps senates), დაკმაყოფილდარესპუბლიკურ რომში პირველი სენატორი განმასხვავებელ ნიშნებს ატარებდა. ოქტავიანეს მოქმედება წარმოადგენდა ჭკვიანურად მოფიქრებულ ნაბიჯს, რომ არ გაედიზიანებინა ნაომარი რომაელები, რომელთაც სიმშვიდეს პირდებოდა. ამავე დროს, სენატორებმა იცოდნენ, რომ ოქტავიანეს უკან უზამაზარი არმია იდგა. ამიტომ უმაღლესი ხელისუფალის სურვილს შეუპასუხებლად აკმაყოფილებდნენ. ამას მოჰყვა ოქტავიანეს რელიგიურ, სამხედრო ტიტულატურათა კასკადი: უმაღლესი ქურუმი, ღვთაებრივი, სამშობლოს მამა; მის ხელში იყო სამხედრო და სამოქალაქო ხელისუფლება, ითვლებოდა მუდმივ კონსულად და ტრიბუნად.

იმდროინდელი ლიტერატურულ-ფილოსოფიური იდეების ღრმა ცოდნით აღჭურვილ ოქტავიანეს მრავალი განათლებული მეგობარი ედგა გვერდით, რომელთა რჩევებს დიდი ყურადღებით ეპყრობოდა. სამეცნიერო ლიტერატურაში ასეთ პირებად დასახელებული არიან: ვალერიუს მესალა კორვინი, მისი თხზულებებიდან არაფერია მოღწეული; ასინიუს პოლიონი, მრავალი ლიტერატურული და საისტორიო შინაარსის ნაშრომის ავტორი, მისი თხზულებებიც დაკარგულია; მესამე პირი იყო გაიუს ცილნიუს მეცენატი.

იმპერატორის საგანმანათლებლო პოლიტიკა რომაული კულტურისა და აზროვნების ყველა სფეროს მოიცავდა. განსაკუთრებით დიდი აღმაფლობა განიცადა ლიტერატურამ. ავგუსტუსის პერიოდის რომაული პოეზია დღესაც საყოველთაო მოწონებას იმსახურებს (სვეტონიუსის თანახმად, იმპერატორიც წერდა ლექსებსა პროზაულ თხზულებებს. ფრაგმენტები მოღწეულია). პრინციპატის

ისტორიისათვის უპირველეს წყაროს წარმოადგენს ოქტავიანეს „საქმენი“, რომელშიც მოთხრობილია ყოველივე იმის შესახებ, რაც „სამშობლოს მამამ“ გააკეთა ქვეყნის საკეთილდღეოდ. „საქმენის“ ტექსტიდან კარგად ჩანს, რაოდენ დახვეწილი ლიტერატორი იყო მისი ავტორი.

ოქტავიანეს გარშემო შემოკრებილ განათლებულ პერსონათა შორის განსაკუთრებული ადგილი ეკავა ლიტერატურისა და ხელოვნების აღიარებულ მფარველს, გაიუს ცილნიუს მეცენატს (რომანიზებულ ეტრუსკს).

ცნობები მეცენატის შესახებ ფრაგმენტულადაა მოღწეული. ანტიკური ავტორები ძირითადად მსჯელობენ რომაელ პოეტებთან მის ურთიერთობაზე. მაგრამ არსებობს ფრაგმენტები, წმინდა პოლიტიკური დატვირთვის შემცველი ტექსტებით, რომლებშიც კარგად ჩანს მისი დამსახურება რომაული სახელმწიფოს წინაშე.

მეცენატი რომის ისტორიის მღელვარე ეპოქაში ცხოვრობდა. ეს იყო ეპოქა, როდესაც ორად გათიშული რომაელები დაუნდობლად ღვრიდნენ ერთმანეთის სისხლს და ეს უკეთურობა დიდ გმირობად და პატრიოტობად საღდებოდა. მეცენატი ასპარეზზე გამოვიდა რესპუბლიკისა და იმპერიის დაპირისპირების ყველაზე დაძაბულ ეტაპზე. რომი ომებში იყო ჩართული. ომი იყო ქვეყნის შიგნითაც და ქვეყნის გარეთაც.

მეცენატი იყო დიდი რომაელების თანამედროვე (ციცერონი, ცეზარი, ოქტავიანე ავგუსტუსი, ვერგილიუსი, ჰორაციუსი, ოვიდიუსი) და ჩართული იყო აქტიურ პოლიტიკურ ცხოვრებაში. მას თავიდანვე ჰქონდა განსაზღვრული ბარიერის რომელ მხარეს დამდგარიყო და მთელი სიცოცხლე მის მსახურებაში გაატარა; იგი მონარქისტული იდეების ერთგული იყო და ასეთად დარჩა.

მეცენატი გაუღენიან რომაელთა შორის გამონაკლისია. იგი უყოყმანოდ დადგა ახალგაზრდა ოქტავიანეს გვერდით. წყაროებში ხაზგასმულია, რომ მეცენატი სახელისუფლო თანამდებობის დაკავების გარეშე წარმართავდა რომაულ სულიერებას. ავგუსტუსთან მეგობრობა იყო ის განძი, რომლის წყალობითაც იგი უდიდესი ავტორიტეტით სარგებლობდა. მის გაუღენას განსაკუთრებით ზრდიდა ის ფაქტი, რომ ხშირად უხდებოდა ავგუსტუსის მნიშვნელოვან დაჯალბათა შესრულება, ხელმძღვანელობდა დიპლომატიურ მისიებს, აწარმოებდა მოლაპარაკებებს ავგუსტუსთან დაპირისპირებულ პოლიტიკურ ძალებთან.

მეცენატის ავტორიტეტს ემსახურება კორნელიუს ტაციტუსის თხრობა. „ანალებში“ იგი იწერს, კრისპუსი იყო რომის სახელოვანი ისტორიკოსის სალუსტიუს კრისპუსის დის შვილიშვილი, რომელიც იშვილა და მისცა თავისი სახელი. კრისპუსს გზა ხსნილი ჰქონდა მაღალი მაგისტრატურებისკენ, მაგრამ გაჰყვა მეცენატის კვალს და მიაღწია ისეთ გავლენას, რომ აღემატებოდა მრავალ კონსულს და ტრიუმფგადახდილს. მასში იმალებოდა დიდი სულიერი ძალა იმ-ისათვის, რომ გადაეჭრა მნიშვნელოვანი საკითხები.

ტაციტუსის გადმოცემით, ავგუსტუსს ორი მეგობარი ჰყავდა, ვიპ-სანიუს აგრიპა, ბრძოლის ველისათვის და გაიუს მეცენატი, არანაკლებ საპასუხისმგებლო საქმეების მრჩეველად. ამ ასპარეზმა მოუტანა მეცენატს იმპერატორის ნდობა და ავტორიტეტი.

ოქტავიანესა და ანტონიუსის დაპირისპირების დროს, მათ შორის მოლაპარაკებას მეცენატი წარმართავდა (ერთი ასეთი შეხვედრის შესახებ ინფორმაციას გვაწვდის ჰორაციუსი, რომელიც მისიის შემადგენლობაში შედიოდა).

ცნობილია, რომ ავგუსტუსს იულიუს ცეზარისგან განსხვავებით, სამხედრო საქმეში საკმაოდ მდარე მონაცემები გააჩნდა. თავის სუსტ მხარეს კარგად გრძნობდა და არცერთ სერიოზულ საომარ ოპერაციას სათავეში არ ჩადგომია. აღნიშნული სფერო მინდობილი ჰქონდა მის მეგობარს და სიძეს აგრიპას. ამ ნაკლის მიუხედავად, ავგუსტუსი შეუდარებელი დიპლომატი და ქვეყნის ადმინისტრაციული მოწყობის დიდოსტატი იყო. მას პოლიტიკური აზროვნების სულ სხვა ტალანტი გააჩნდა. მხედველობაში გვაქვს იმპერატორის მიერ იტალიაში გატარებული რეფორმა, რომელმაც უდიდესი როლი შეასრულა იმპერიაში შემავალი ხალხების ისტორიაში.

ოქტავიანემ ცალკეულ ტომებად დაყოფილი იტალია რომაული გახადა. მისი გეგმის მიხედვით, მსოფლიო იმპერიას უნდა შეექმნა მთავარი დასაყრდენი და ეს როლი უნდა შეესრულებინათ იტალიელებს. დიონ კასიოსის თანახმად, რეფორმის იდეის ავტორი იყო მეცენატი. რეფორმა ითვალისწინებდა იტალიის დაყოფას თერთმეტ რეგიონად. იტალიაში მცხოვრები ყველა არარომაელი ცხადდებოდა რომის მოქალაქედ (სავალდებულო იყო ლათინური ენის ცოდნა). იტალიის რიგით მცხოვრებს უნდა ერწმუნა, რომ მისი სამშობლო იყო რომის იმპერია და იგი ცხადდებოდა ამ იმპერიის მოქალაქედ.

რეფორმის მიზანი იყო რომანიზაციის პროცესის დასრულება. უფრო ზუსტი იქნება თუ ვიტყვით, ეს იყო იტალიის მრავალეროვანი

მოსახლეობის რომანიზაციის პროგრამა შემუშავებული არარომელების (მეცენატის) მიერ იმპერატორის აქტიური თანადგომით (ავგუსტუსის დროინდელ იტალიაში, იტალიკების გარდა ცხოვრობდნენ ხმელთაშუა ზღვის აუზის სხვა ხალხებიც. მრავალი ბერძენი და ფინიკიელი ინარჩუნებდა მშობლიურ ენას სიცილიაში. ფინიკიელები იყვნენ აგრეთვე სარდინიასა და კორსიკაზე. ბერძნებმა ენა დიოკლეტიანეს ეპოქამდე შეინარჩუნეს. ამ ფაქტს თავისი ახსნა აქვს. ბერძნული რომში განათლებისა და მეცნიერების ენად ითვლებოდა).

მეცენატისა და ოქტავიანეს ახლო მეგობრობის დამადასტურებელი მრავალი ფაქტი არსებობს. სვეტონიუსს დაცული აქვს ცნობა, რომლის თანახმად, იმპერატორი ავადმყოფობისას ყოველთვის არჩევდა, ყოფილიყო მეცენატის სახლში, ესკვილინუმზე (რომელიც გარშემორტყმული იყო შესანიშნავი ბაღებით).

მეცენატი ერთადერთია რომის ისტორიაში, რომელსაც თანამდებობა არ ეკავა, მაგრამ იმპერატორზე ზემოქმედებით მრავალ მაღალჩინოსანს აღემატებოდა. იყო ნიჭიერი კარისკაცი და იცოდა, სად რა უნდა ეთქვა და რა გაეკეთებინა. ამ გზით მიიქცია მან იმპერატორის ყურადღება, რომელიც ბოლომდე შეინარჩუნა. ცნობილია, რომ მოღვაწეობის ადრეულ ეტაპზე ოქტავიანემ უზარმაზარი ძალმოსილებით აღჭურვა, მაგრამ შეასრულა რა დროებით დაკისრებული ფუნქცია, უარი განაცხადა ამ სფეროში საქმიანობაზე და იმპერატორის საგანგებო დავალებების შესრულებით შემოიფარგლებოდა.

მეცენატმა სახელი და დიდება მოიხვეჭა ლიტერატურისა და ხელოვნებისადმი გამოხატული სიყვარულითა და მზრუნველობით. მეცენატის თანამედროვენი იყვნენ რომაული აზროვნებისა და მწერლობის გიგანტები: ციცერონი და ცეზარი. პოლიტიკურ საქმიანობას ჩამოშორებული მეცენატი კულტურისა და ლიტერატურის სფეროს განვითარებას ჩაუდგა სათავეში. მის გარშემო ჩამოყალიბდა ბერძნულ-რომაული პოეზიის თაყვანისმცემელთა მოზრდილი ჯგუფი, რომელიც ლიტერატურის ისტორიაში მეცენატის წრის სახელითაა ცნობილი.

ძვ.წ. I ს-ის მეორე ნახევარი იყო ღვთაებრივი ნიჭით დაჯილდოებულ პოეტთა ეპოქა (ვერგილიუსი, ჰორაციუსი, ოვიდიუსი), მეცენატის როლი რომ არა, ბევრი პოეტი მიღწეულ დიდებას ვერ მოიპოვებდა. ოქტავიანეს მსგავსად, ლექსებს წერდა მეცენატიც. მისი ლიტერატურული შემოქმედებიდან არაფერია მოღწეული, მაგრამ ანტიკური ავტორების კრიტიკულ გამონათქვამებს თუ ვენდობით, სხვათა

თხზულებების ღირსებათა ბრწყინვალე შემფასებელი საკუთარი შემოქმედებით ვერ დაიტრაბახებდა. ამ ნაკლის მიუხედავად, არ შურდა სხვების წარმატება. მას გააჩნდა უნარი, შეემჩნია პოეტური ნიჭით დაჯილდოებული უცნობი პერსონები. დახმარებოდა მათ გზის გაკვალვაში (ზოგჯერ ფინანსურადაც). გაწეულ ქველმოქმედებათა გამო, მისი სახელი ისტორიაში შევიდა, როგორც ლიტერატურის, ხელოვნებისა და მეცნიერების მფარველისა.

მეცენატი ეპოქის შვილი იყო. წესრიგი, რომელიც ავგუსტუსმა ჩამოაყალიბა და დააკანონა, მის პოლიტიკურ შეხედულებებს შეესაბამებოდა. მონარქიის ერთგული მსახური ენერგიულად იღვწოდა იმისთვის, რომ რომაული ლიტერატურის ცენტრში ღვთაებრივი ავგუსტუსი მდგარიყო. მისი მხატვრულად გამოხატვა, ხელოვნების სხვა დარგებისგან განსხვავებით, შეძლო პოეზიას და იმდროინდელმა დიდმა პოეტებმა უზარმაზარი ხარკი გადაუხადეს ეპოქის მოთხოვნებს. შეიქმნა სახოტბო პოეზიის მრავალი შედევრი, რომლის იდეოლოგიურ წამხალისებლად მეცენატი უნდა მივიჩნიოთ. ამის ნათელი დამადასტურებელია ის ფაქტი, რომ „ოქროს საუკუნის“ პოეტები ავგუსტუსის გვერდით ხშირად უძღვნიდნენ ლექსებს მეცენატსაც.

„ოქროს საუკუნის“ უდიდესი პოეტი პუბლიუს ვერგილიუს მარონი (ძვ.წ. 70-19) მეცენატს უახლოეს მეგობრად და მფარველად მიიჩნევდა. სიახლოვის მრავალი ფაქტი დაცული არის პოეტის თხზულებებში. ვერგილიუსის უზარმაზარი მემკვიდრეობიდან გამოჰყოფენ სამს: „ბუკოლიკებს“, „გეორგიკებს“, „ენეიდა“. პოეტმა „გეორგიკებს“ მიუძღვნა მეცენატს. ვერგილიუსი პოემაში გვაუწყებს, რომ თხზულება დაწერა მეცენატის დავალებით, იგი თითქმის თანაავტორადაც კი გამოჰყავს. სვეტონიუსს დაცული აქვს ასეთი ეპიზოდი: აქციუმის ბრძოლაში გამარჯვებიდან დაბრუნებულ ავგუსტუსს, სამი დღე შეუსვენებლად უკითხავდა ვერგილიუსი „გეორგიკებს“, როცა დაიღალა და ხმა დაკარგა, კითხვა გააგრძელა მეცენატმა. „გეორგიკებში“ გამოკვეთილად არის დახატული პატრიოტული იდეების უპირველესი დანიშნულება. მისი აზრით, **სამშობლოს დასაყრდენი არის მიწათმოქმედი**, რომელიც ხნავს მიწას და მოჰყავს მოსავალი. ანალოგიური იდეების გადრმავებისკენ მოუწოდებდა ოქტავიანე ავგუსტუსი.

რომაული პოეზიის მწვერვალი „ენეიდა“ უშუალოდ იმპერატორის დაკვეთით არის დაწერილი. პოეტმა გააღრმავა მითი იუ-

ლიუსების გვარისა და რომაელების წარმომავლობის შესახებ .“ენეიდა“დატვირთულია ბერძნულ-რომაული ლეგენდარულ-ლიტერატურული მოტივებით. ეს არის განათლებული რომაელის წარმოდგენით შექმნილი წარსულის სურათების პოეტური ასახვა (ვერგილიუსი ანტიკურ ავტორებს ჰომეროსის დონის პოეტად ჰყავდათ წარმოდგენილი).

ვერგილიუსისა და ავგუსტუსის მიზნები განსხვავებული იყო. აღნიშნავენ, რომ ვერგილიუსი დაკვეთას დიდი ხალხით არ შეხვედრია, მაგრამ ფაქტია, რომ იმპერატორის სურვილით შეიქმნა მსოფლიო ლიტერატურის მშვენიერება და ამ გამარჯვებაში მეცენატის როლიც უნდა ვიგულისხმოთ (დაკვეთით რომ მრავალი ნაწარმოებია შექმნილი, კარგადაა ცნობილი მსოფლიო ლიტერატურაში).

მეცენატისა და ვერგილიუსის ახლო ურთიერთობის დამადასტურებელია პოეტის ანდერძი. სვეტონიუსის თანახმად, ვერგილიუსმა თავისი ქონების მეთორმეტედი მეცენატს დაუტოვა. ვერგილიუსისა და მეცენატის მეგობრობამ და ოქტავიანეს კეთილგანწყობამ უდიდესი როლი შეასრულა „ოქროს საუკუნის“ პოეზიის აყვავებაში.

„ოქროს საუკუნის“ მეორე დიდი პოეტი იყო კვინტუს პორაციუს ფლაკუსი (ძვ.წ. 65—8). პორაციუსის აღმოჩენად ანტიკური ტრადიცია თვლის ვერგილიუსსა და ვარიუსს, რომლებმაც ძვ.წ. 38 წელს შეამჩნიეს იგი და წარუდგინეს თავიანთ მფარველ მეცენატს. ახალგაზრდა პორაციუსს შესანიშნავი განათლება ჰქონდა მიღებული ათენში. ლექსებს წერდა ბერძნულადაც.

ფილიპთან ცეზარის წინააღმდეგ მებრძოლმა პორაციუსმა უარი თქვა თავის რესპუბლიკურ იდეებზე და მეცენატის გავლენით აქტიურად ჩაღდა ავგუსტუსის მეზობეობა რიგებში. პორაციუსი იყო ლიბერტინის შვილი. მეცენატის დახმარებით ბრწყინვალე წარმატება მოიპოვა და „ოქროს საუკუნის“ პოეტების მშვენიერად გადაიქცა.

მეცენატი ზრუნავდა პორაციუსის პირადი ცხოვრების მოწყობაზე. ცნობილია, რომ მეცენატმა მას საჩუქრად გადასცა საკმაოდ მოზრდილი ვილა. პორაციუსი თან ახლდა მეცენატს ბრუნდიზიუმში, როდესაც იგი მოლაპარაკებას აწარმოებდა მარკუს ანტონიუსთან. მგზავრობისა და მოლაპარაკების სიძნელეებზე მოთხრობილი აქვს პოეტს.

ვერგილიუსის გარდაცვალების შემდეგ რომაული პოეზიის „მეფე“პოეტი იყო პორაციუსი. ამიტომ ბუნებრივია, რომ ქალაქის დაარსებისადმი მიძღვნილი საიუბილეო ჰიმნის დაწერა ავგუსტუს-

მე პორაციუსს დეაჲლა. დეჲალეზე პოეტმა შესანიშნავად შესრულა. ჰიმნით პორაციუსმა განიმტკიცა მფარველთა კეთილგანწყობა და მისმა პოეტურმა დიდებამ რამდენიმე საფეხურით აიწია მაღლა. პორაციუსი მაღალფარდოვანი სიტყვებით მიმართავდა თავის მფარველებს: მეცენატსა და აგუსტუსს. პოეტი არ ერიდებოდა თვალთმაქცობას. მლიქვნელობას მოითხოვდა იმპერიის მსახურების ეტიკეტი.

პორაციუსი და მეცენატი გარდაიცვალნენ ძვ.წ. 8 წელს. სვეტონიუსი წერს, პორაციუსი გარდაიცვალა მეცენატის სიკვდილიდან 59 დღის შემდეგ. დაკრძალეს მეცენატის გვერდით ესკვილინუმზე.

„ოქროს საუკუნის“ მესამე დიდი პოეტი იყო პუბლიუს ოვიდიუს ნაზონი (ძვ.წ. 43 — ახ.წ. 18). იგი ტრაგიკული ბედით განსხვავდებოდა მეცენატის წრის განებფრებული პანეგირიკოსებისგან. საეჭვო არ არის, რომ ოვიდიუსი არ ემზრობოდა მეცენატის წრის ლიტერატურულ მიმართულებას. შორს იდგა იმპერატორის ღვთაებრივი ნიშნებით შემკობისგან. ნაზონის განსხვავებული ხედვა მიუღებელი იყო აგუსტუსის პოლიტიკისთვის და ამის გამო ვერ მიიღებდა მეცენატიც. შეუთანხმებლობა გაბატონებულ იდეოლოგიასა და თავისუფალ აზრს შორის გახდა ნაზონის სამუდამო გადასახლების მიზეზი. ვარაუდის დონეზე შეიძლება ითქვას, მეცენატს რომ ეცოცხლა, არ არის გამორიცხული, რომ იგი მიაღწევდა აგუსტუსის გულის მოღბობას და პოეტის გათავისუფლებას, ან მდგომარეობის შემსუბუქებას. რა დანაშაული ჩაიდინა ოვიდიუსმა, უცნობია. ზოგიერთები დანაშაულად მიიჩნევენ დაპირისპირებას მეცენატის წრესთან, რომელიც აიდეალებდა აგუსტუსის სახელს. მეორე ვერსიით, პოეტი შეეწირა სასახლის ინტრიგებს. იმდროინდელ რომში ოვიდიუს ნაზონის დასაცავად ხმა არავის დაუძრავს (მეცენატი გარდაცვლილი იყო, რომელსაც შეეძლო ტვირთის შემსუბუქებაც და დამძიმებაც), მისთვის ვერაფერ მოიცალა და სასჯელს აგუსტუსის გარდაცვალების შემდეგაც იხდიდა.

ოვიდიუსის სიკვდილით ჩაქრა „ოქროს საუკუნის“ დიდი სამეულის უკანასკნელი ვარსკვლავი. ვერ ვიტყვით, რომ ოვიდიუსზე რისხვის დამტეხი ვერ ერკვეოდა პოეტის სიდიდეში, მაგრამ სურდა, ეს სიდიდე თავის მორჩილებაში ჩაეყენებინა.

აგუსტუსის მომდევნო ცეზარებმა ლიტერატურას საერთოდ ამოაცალეს სული და მომაკვდავის მდგომარეობაში განუსაზღვრეს საოცრად შეკვეცილი ასპარეზი.

რომაული სამყარო კაცთმოძულეობის ეპოქაში შევიდა. სისხლის

მდინარეების აღიდეგამ ლიტერატურისა და მშვენიერების თავ-
ვანისცემის ხატი დაამსხვრია და მეორე რიგში გადაისროლა. დიდი
რომაული პოეზია წარსულის საკუთრება გახდა და რჩეულთა ვი-
წრო წრეში ჰპოვა თავშესაფარი. რომში აღარ დარჩა ადგილი ჰორა-
ციუსის „ოდებისა“ და ოვიდიუსის „სიყვარულის ხელოვნებისთვის“.
ეს ისე არ უნდა გავიგოთ, თითქოს მუზეუმმა უარი თქვეს „მარადი-
ული ქალაქის“ მსახურებაზე, მაგრამ სიმაღლე, რომელსაც ადგილი
ჰქონდა ავგუსტუსის ეპოქაში, დარჩა „ოქროს საუკუნის“ პოეზიის
ტკბილ მოგონებად. რომში მოხდა საოცრება, რომლის წარმმართვე-
ლი იყო საშუალო დონის პოეტი, ეტრუსკების მეფეთა შთამომა-
ვალი, გაიუს ცილნიუს მეცენატი.

მართალია, მეცენატი არ გამოირჩეოდა განსაკუთრებული შემოქ-
მედებითი მონაცემებით, მაგრამ, როგორც ვთქვით, მას სხვა უნარი
ჰქონდა: გააჩნდა დახვეწილი კარისკაცის ნიჭი, რომელმაც იცოდა,
სად უნდა ეთქვა და სად გაჩერებულიყო. ამ უნარის წყალობით შეინ-
არჩუნა მან სახელი და დიდება. რომ არ ყოფილიყო მეცენატი, ად-
ვილი შესაძლებელია, რომ არც რომაული ლიტერატურის მრავალი
შედეგრი შექმნილიყო. ამ კუთხით იგი მსოფლიო ლიტერატურაში
უიშვიათესი მოვლენაა და ამიტომაც იქცა მისი სახელი პოეზიის
მფარველის კოგნომენად.

ბ ი ბ ლ ი ო გ რ ა ფ ი ა

სანიკიძე ლ., ანტიკური ქვეყნების ისტორია (პუნიკური ომები),
1965.

ქავთარია გ., ჰანიბალი, 1979.

წერეთელი ალ., ძველი რომი, 1957.

ჰეროდოტე, ტ. 1. 1975.

Геродот, История, М., 1972.

Ливий Тит, История Рима. Т. 1. М., 1989.

Светоний Транквилл, Жизнь двенадцати цезарей, М., 1964.

Корнелий Тацит, Анналы, М., 1969.

Страбон, География, М., 1964.

Плутарх, Сравнительные жизнеописания, Т 1-3, М., 1961 -1964.

- Хрестоматия по античной литературе. Т, 2, М., 1965.
 Античная лирика, М., 1968.
 Вергилий, Вуколики, Георгики, Энеида, М., 1971.
 История римской литературы. М., 1959.
 Моммзен Т., Римская история, М., 1936.
 Машкин Н. А., История Древнего Рима, М., 1949.
 Принципат Августа, М. Л., 1949.
 Немировский, История раннего Рима и Италии, Воронеж, 1962.
 Немировский А. И., Нить Ариадны. Воронеж, 1989.
 Залеский Н.Н., Этруски в северной Италии, Л., 1959.
 Залеский Н. Н., К истории этрусской колонизации Италии в 7-4 вв, 1965.
 Шишмарев В. Ф., Избранные статьи, Л., 1972.
 Маяк И. Л., Рим первых царей, М., 1983.
 Гердер, Идеи к философии и истории человечества, М., 1977.
 Маияни, Этруски начинают говорить, М., 1966.
 Вуриан Я., Моухова Б., Этруски, М., 1977.
 Кондратов А. М., Этруски – Загадка номер один, М., 1977.
 Карл Крист, История времен римских императоров от Августа до Константина. Т, 1. Ростов-На-Дону, 1997.
 Э. Добльхофер Знаки и чудеса, М., 1963.
 Дирингер Д., Алфавит, М., 1963.
 Георгиев В., Исследования по сравнительно-историческому языкознанию. М., 1958
 Тайны древних письмен. Проблемы дешифровки. Сборник статей. М., 1976.
 М. Паллотино, Образы и реальность этрусской цивилизации, Культура и искусство Этрусков, Рим, 1989.
 Верве Г., Тираны Греции. Ростов на Дону, 1997.
 Н. Я. Марр, Яфетический Кавказ и третий этнический элемент в образовании средиземноморской культуры (Материалы по яфетическому языкознанию), Лейпциг, 1920.